

ŻIEDA TA' KLIEM U TIFSIR

Ta' V. MIFSUD BONNICI

(*migjub minn Ġ. CASSAR PULLICINO*)

(Jaqbad ma' *Leħen il-Malti*, Għadd 15, 1971)

V

VAGANT – Mit-taljan “vacante”, fieragh. *Kustilja tal-vagant*, dewlġha tal-fieragh. *Il-Lvant jimla l-vagant*, jigġifieri ir-Riħ il-Lvant jimla bis-šhab il-fieragh ta' l-ajru.

VENT, VENTIJIET – Hbula mill-akbar ħoxnin u wetqin biex irieġu bihom fejn trid argnu biex tqandel xi ħaġa, bħal qanpiena għal fuq kampnar. Biex waqqgħu l-ħnejjiet tal-knisja l-qadima tal-Mosta gibduhom bil-ventijiet.

VILJA, IVILJA – Għemil nieqes, aktarx li jgħin għemil ieħor. Jibbasta, għandu mnejn, iwassal biex jista'. *Qalb dak it-twegħir ma tviliex timxi.*

X

XAGRIN – Dawk is-singi singi sfieq max-xifer dawra tond tal-bċejjeċ tal-flus. Bl-Ingliż “Milling”. *Il-lima għandha x-xagrin mal-gnub*; Il-flus ħżiena *jingħarfu mix-xagrin.*

XAHBA – Duda li tgerrem il-għeruq. Igħidulha wkoll *id-debba tas-sultan*, tkun ħadra ħaxix ... tidher għal Frar.

XAL, IXUL – Ġera, jigri 'l hawn u 'l hinn bħal min m'għandux x'jagħmel.

XAQFA – Vaż.

XAQQ – *Bard li jxoqq il-għadam*, bard minn dak ir-rqiq nett li jidħol fil-għadam.

XAQQA – Versa.

XAQQAQ, IXAQQAQ – Bħal ġera, jigri, qisu jxoqq l-arja. *Bdejt inxaqqaq 'il fuq; xaqqaq 'il quddiem għax geġ ir-rassàs wrajja.*

- XATBA – Xatba tat-tixtib tar-raba', xatba tal-mogħdija, xatba tal-karrettun, i.e. il-biċċa fejn hemm is-salib. *Ixħetha xatba x-xkora.*
- XATRMBATRA – Ċumnija tas-sodda.
- XAGHTAR – Imselha tax-xagħtar, "besom".
- XBEJJU – Tkun gol-madmad fejn twaħħal il-ħalliel.
- XEBB – Maxixa tar-rmied; haġra tal-baħar. *Ġild il-muntun jinħasel b'ma nafx kemm tax-xebb il-gbiel biex jibjad.*
- XEDD – Żarbun. Ser nilbes ix-xedd.
- XEFAQ – xifer il-baħar ma' xifer is-sema.
- XEHWa – Xewqa aktarx hażina. *Ir-ruħ imqaddsa t'Alla tgħina nagħilbu xebwiet li jeħduna għall-ħażin.*
- XEHDA – Musmar tax-xrufija, għeljem ta' xjuħija qabel il-waqt. *Is-sena ma għamlux l-għeļlejjel għax rabbew ix-xebda, i.e. xrafu, batew bil-għatx, ma kellhomx xita fil-hin u xjieħu qabel il-waqt.*
- XEHTA – *Habel tax-xeħta*, dak li jixħtuh minn wara l-karettun għal quddiem biex jorbtu t-tagħbija bih.
- XEKKIEKA – Pakketta ta' l-ixkubetta jew imsellta tas-saqqijiet kbira.
- XEJN – *Mbux ta' b'xejn* i.e. hemm xi haġa fin-nofs, ma kenitx biċċa taċ-ċajt.
- XEJXIJA – Aktarx kelma Torka. Terħa jkebbuha n-nisa ma' rashom.
- XEMX – *Ix-xemx ixxarrbet*, jigiġifieri għamlet ix-xita u x-xemx baqghet tidli.
- XENXEL – Ġera 'l hawn 'l hinn bħall-għeruq. *Meta jimirdu l-għeruq tas-snien jibda jxenxillek l-uġiġħ tagħhom.*
- XEGHEB – Tala' d-demmm għal wiċċu, *demmu xegħbu*; storda, *ma' l-ewwel daqqa xegħebha* i.e. stordieha.
- XEGHTA – Meta jahbat ma jagħmilx ilma fi żmien ix-xita jgħidu jagħmel xegħta jew xeħta. Meta żżomm ix-xegħta tajjeb jahartu għax inkella jitrabba d-dud li jiekol l-uċuh, li għalhekk jissegjaħ *dud tax-xegħta*. Ix-xeħta jew xegħta ta' Jannar tajba biex jinħadem ir-raba' tal-qoton, biex ixehħ.
- XFERT – Tinstama' fil-għajdut, *Riħ xfert: lil hemm jieħdok, lil hawn ma jgħibekx.*

- XIBKA – Qies. *Żewġt ixbiek tiben*. It-tiben minn gol-qiegħa għal gox-xbieki, u jqegħduh f'dawn għax kbaru hekk iferrgħuh malajr.
- XIDJA – Habel imdawwar qagħqa jew sensla li fiha jidhlu l-bsaten u l-katrun meta r-rfiġh ikun armat karwana.
- XIKK – Aktarx ġejja mill-Franċiż *chic*; ħabta, ħila ta' l-idejn fis-snajja'. *M'hawnx kifju! Xogħol xikk!* "capolavoro", "masterpiece".
- XIKLI – Li jimxi riġlejh jew xiklejh ma' xulxin, li jħabbat irkobbtejh meta jimxi.
- XILINGATA – Xengila, timjila. Huwa u jdur iż-żiemel il-karrozzin ha xilingata.
- XIRKA – *Xirket il-bnedmin*, "consorzio umano".
- XKETT – Safi, m'hu mħallat b'xejn e.g. *laħam xkett*. *Xkett tal-kavalli*: għażel b'ħajt wiehed, *Itqija xketta*, "sostanza semplice, non composta".
- XKATLU – Qxur tal-gattarell.
- XMIENAQ – Xi biċċa mill-ġisem. *Inħossni xebgħan sa xmienqi*.
- XMAL – Xelluq. *Xmajjel*, xellugi.
- XOROB – Bala; e.g. *Is-seba' sbuliet nexfin xorbu lill-mimlija*. Għajjen, e.g. *Ġiezu Marija xorbuha!* Ha, nixxef, e.g. *lx-xemx xorbitli rasi*.
- XORRAFA – Nitfa ħajt imwaqqgħa jew selħa żgħira tal-ħitan.
- XURI – Nwar, fjuri, dik il-qxejra jew skorċa bajda li jrabbi fil-wiċċ l-inbid Malti, tkun bidu ta' moffa u ssir tinwir.
- XTIPPA – Hotba ċkejnkna tal-blat qalb l-imniedaq; blata żgħira qalb ix-xagħri. *Għaddieli l-fenek u stabbliel wara xtippa*. *Xtipp*, bċejjeċ tal-blat tax-xagħri.
- XULLIEFA – (Megħmil) Ftit, daqsxejn. *Tusigħ xi xulliefa t-triq*.
- XULLIEL – Xi dulliegha. Il-ġebel li jtellgħu l-ħajt tas-sejjeigh bih. *Xulliefa*, kantun immankat. *Xulliefa* iċken minn *tirxa*, imma maħduma.
- XGHIR – *Xgħir ta' l-imdaq*, jiġifieri tax-xgħir midquq; mhux tad-dris iżda tar-rbàt.
- XUXXATUR – Xewwiexi, wiehed li jqabbad it-tlewwim, il-glied.

XWEJJEF – Xorta ta' għagin, "sturtini".

Z

ZINTLU – Donnha ġejja mit-taljan "centro", nofs. Fejn tqiegħed il-ponta ta' kumpass biex bil-ponta tal-biċċa l-oħra thożż dawra tond; *bemm-bekk jabbat iz-zintlu*.

Ż

ŻABRIJA – Hwejta kahlanija li meta tikber issir kahlija.

ŻAFŻAFA – Biċċa għodda tad-daqq maltija mill-eqdem, magħmula minn tabal li fil-kisja l-waħda mgebbda tiegħu tal-ġild ikollu toqba li fiha d-daqqâq dlonk iżeffed b'għuda mnejn johrog hoss imżafżaf li jaqbel qatigh ma' lehen ir-rabraba (*sic*).

ŻAJBADA – Xorta waħda. "Mhux żajbada?"

ŻAQQ IN-NAGĦĠA – Xorta ta' għeneb iqarmeċ.

ŻARRA', IŻARRA' – Xehet, jixhet iż-żerriegħa. "Haxixa li tinbet uħidha, uħidha żżarra'". "Il-haxixa Ingliża tbid u l-gargira żżarra'".

ŻARRAD – Żarad sikwit fil-wisa' bħala xebhien. Taqta' addoċċ fuq l-isem tan-nies. Erħilha żżarrad!"

ŻAGHRUN – Dud żgħir ħafna u aħmar li jitrabba' f'qiegħ l-ilma.

ŻAGHFRAN – Iż-żagħfran italla' l-warda lejn il-Buskett f'Marzu.

ŻBANDUT – Brikkun li jtik ħjiel ta' xi hadd imkeċċi jew maħrub, l-iktar jekk ġejja mill-kelma Taljana "sbandito", wieħed li baġtuh barra jew tarfuh.

ŻBORRA – Inzertatura, kif tigik teħodha, milgħuba mhux kif tridha; kif iggibha, bin jew bint ix-xorti; kif tigi. "Il-morra żborra". Bl-Ingliż "hit or miss".

ŻENGIR, IŻENGER – Idoqq aktarx ħażin u bla grazzja xi strument tal-kordi, bħal kuntrabaxx jew vjolin. "Strimpellare". *Iħanxar* – "to strum".

ŻERŻER – tgħajjat bħal werzieq ta' bi nhar.

ŻERŻUR – Biċċa tar-raddiena; biċċa ħadida rqiqa twila misluta bħal

dussies li jkun fija l-*qabar*.

ŽGONĀ – Skontru.

ŽIKMA – Tiždima.

ŽIEMEL – *Iż-ziemel l-abjad*, il-wied għaddej. Meta dari jniedu l-qbejjel tal-Marsa, min iniedi kien iġhajjat: “L-aħwa, af li jiġi ż-ziemel abjad!”

ŽIMARRA – Libsa tiltibes fuq kollox mill-fratelli fil-liti, kunfratija.

ŽIREK – ta s-salt, *žeġġ*. “Žirket għal-lampa u waqgħet”. (mill-Birgu.)

ŽMALDA, JIŽMALDA – Għamel, jagħmel il-qbid. “To destrain”.

ŽMARRA, JIŽMARRA – Ta, in-naġġar, il-għamla li għandha tieħu l-gebla; lestieha għall-ingir; naġar fuq fuq; ta l-ewwel tilqix lill-ħaġra.

ŽMATTAT – Mit-taljan “smontato”. Mitluq, ždingat. *Lok žmattât*, dar žmattata.

ŽMERĀ – *Jara žmerĀ*, “vede storto”, “he squints or looks obliquely”; *laqat žmerĀ*, “scorse scarso”.

ŽMEJMOĀĀ – Bħal ħaġa żghira u ħajna. Ighiduha għal xi rwajġel im-zarġan u qajla jiswa, bi tmaqdir: *biċċa ta' žmejmoĀĀ*, “Il botolo”.

ŽINĀ – Biċċa tal-milja, il-ħadida ta' taħt l-istwiel li dan idur fuqha. Ing. “swivel”.

ŽOQMA – Riħ f'imnifsejk u jċarċru l-ilma.

ŽONGAR – Baqa' aħdar irqiq jew ma wasalx; għad mhux misjur. Ighiduha għall-frott (laring, patata, eċċ.).

GH

GĦABBA, IGHABBI – Žid, iżid il-piżuni jew bċejjeċ ta' ġebel fuq il-gebla tal-mithna li tkun ittieklet biex traqqagħha.

GĦABD – Qaddej. “Għabd Alla”, “qaddej t'Alla”. Għadd biż-żejd, *għbie-di*.

GĦABUR – Tieni għad mhux tajjeb għat-tgħammir.

GĦABURA – Nagħġa żaġħżuġha li qatt ma għammret; wara li tiled iġhi-

dulha *ghabura ta' l-ewwel sena*.

GHADAB – *It-tifel ghadab bl-ikreb*, “the child wrought himself into a great passion”. “To sulk, to be sulky or sullen”.

GHADRI – Safi fil-frug tieghu jew taghha, tal-guf, bla mżanzan, vergni, safi.

GHAFFJA – Ghelm, sinjal. “Inmis bil-ghaffja!”, “Il-horhara hi l-ahhar ghaffja tal-mewt”. Bhal hlewwa ta' qalb minn xi guh, ghatx; fjakkezza; debbulizza. “X'ghaffja ghandi!”

GHAJBUR – Shab hafif, baxx (quddiem ix-xemx). Irxieq irqiq ma jbellx izda kemm idabbar it-trab u jhallih hemm. Bhal cpar f'ghajnejk.

GHAJBOR – (Bl-accent fuq l-ewwel sillaba). Qisu mustaxija, bhal cpar. “Ra, jara ghajbor, ma jarax irqiq. “Ma narax ghajr ghajbor”.

GHAJN – Turiya; “esempio”. *Rajt ghajn hazina. Ghal ghajn id-dawl; ghal ghajn ir-rih*, jigifieri wiċċek lejn mnejn hi gejjja l-qawwa tad-dawl, jew, minsub jew wiċċek ghar-rih. *Ras il-ghajn*, mnejn tibda l-ghajn, in-nixxiq: “Biex tixrob safi mur f'ras il-ghajn”. Il-ghajn tkun bl-ilma gieri, u aktarx fejn ikun hemm sienja, jew tarmi l-ilma biż-żennuna ghal fuq xi hawt kbir mnejn jisqu l-bhejjem. Mnejn tohrog ir-rimja: “Fit-tliet xhur tax-xitwa l-qlub tas-sigar jidhlu f'eghjun ommhom”. Qabda ckejkna: “L-ebda ghajn silla!” “Giblu ghajn silla z-ziemel”.

GHAKKIES – Hatar; “Timxi fuq l-ghakkies”. Xkubetta jew azzarin; “Kellu l-ghakkies imdendel fir-rokna mal-hajt”, “Biċ-ċurniena wil-ghakkies”. Ghodda tad-daqq tat-tajjar; dik il-ghoqda tal-qasab li jirtabtu u ghalhekk ikunu telghin u neżlin mal-habel li jkun marbut f'tarfhom. Il-ghakkies jaqdi ta' molla. Il-ghakkies jaghmel is-sahha w il-heffa mehtiega biex, kif jghidu d-*daqqaqa*, jixhtu lura fejn l-ebda driegh ta' ragel ma jwassal.

GHAKREK, IGHAKREK – Dam, idum ghax bata, ibati biex imexxi u jwassal xi haga. “Ma taghkriknix ftit biex irfajnieh u tallajnieh it-tarag!”. Stenna, jistenna, imma aktarx b'diqa, bi tbatija: “Qghadt naghkrek”.

GHALI – Imwahhar. “Ir-Randan gie ghali dis-sena”.

GHALJAN – Mgholli.

GHALGHARRIEDA – Li jsir jew jigi fuqek bla tkun tistennieh jew tah-

seb fih; bla hsieb ta' xejn; ħabta u sabta.

GHALLAT, IGHALLAT – Qarraq, iqarraq b'dak li jkun f'xi ħaġa. "Għallatni mus".

GHALQA – "Għalqa tal-qamar", Eng. "the halo round the moon".

GHALWA – Biċċa ħabel (li tiswa għal qafla?); lasta tal-karettun (li tkun qofol tiegħu?). Kull fejn torbot xi ħaġa. Ħabel mibrum, jiswa biex torbtu f'qarn ta' barri.

GHAMAR – Tishih, saħħih, dak li jibqa' żgur, ikun ġewwa, bħalkieku l-gabra tal-qamh li ġa magħmula għamàr (għamra għamra). "Il-flieles tal-bajd imqiegħed f'Jannar ibidu fl-għamar" i.e. iz-żmien li fih isir dan (Mejju).

GHAMÀR (jew GHMÀR) – Il-wieċ tar-raba' magħmul, il-kumplament tal-annata, is-sena tal-biedja mghaqqda.

GHAMEL – *Jagħmel minn*, zamm, iżomm taħt għajnejh u ħakem, jaħkem bil-jedd. "L-ewwel nies li kienu jagħmlu minn Malta kienu l-Fenikin". *Għamel idu*, għamel ismu.

GHAMM – *Għammi*, iz-ziju tiegħi (tan-naħa ta' missieri). *Għammti*, iz-zija tiegħi. *Wild għammi*, "mio primo cugino".

GHAMRA – Qatta tiben jew żara' mhix marbuta. Qabda, "għamra tiben," "se jehodlok għamra". Meta s-silla tkun fl-art, maħsuda, għadha mhix marbuta, jgħidu "s-silla għadha għamàr" (ktir ta' għamra).

GHAMÛD – kolonna.

GHANDU ŻŻEJJED – Jidhiru wisq. "È presuntuoso"; "he is presumptuous, he thinks much of himself".

GHANQUD – *Minn għanqudu*, minn nislu. "Għawdxija minn għanqudha".

GHANSAL (aħjar minn GHANSAR) – "Għansal u kubrit duwa tal-ġarab". "Il-għansal italla' l-bont". "Il-għansal jagħmel f'senntu" (*sic*).

GHAQAD – (Għall-bajd tal-flieles) Żamm, ħa bidu. "Tlitt ijiem idum ma jagħqad il-bajd tal-flieles, u tagħhirfu jekk ikunx flieles jew udigh għax jibda jagħmel il-ħjut.

GHAQQUX – Kuntrarju; tbixkil; x'jisormok. "Iltqajna mal-għaqqux". Xi tgħid biex turi li m'intix magħgub; "objection". "Dejjem issib il-għaqqux biex ma tidholx man-nies".

- GHARAJJES – Bćejjec tar-raddiena. Żewġ għudiet weqfin li jkunu mwah-
ħlin fuq il-*ħanzira*; ġo kull waħda minnhom tidħol *widna*.
- GHARIX – L-*Għarajjex ta' Santa Marija*, "said of the state of the weather
when the sun is beautifully hidden by light clouds at the setting-in
of autumn". "Wara l-għarixa nġhidu ġejja xemx qawwija".
- GHARMA – L-*għarma tal-qiegħa* (tat-tgħam).
- GHARR – Hażin minn mohħu, qalbu jew għewiedu.
- GHARRAS, IGHARRAS – Qala', jaqla' mill-ħammiela x-xtiel li jkun sfiq
u jarga' jħawwilhom bġhid minn xulxin.
- GHASFUR – Dak il-għoli tat-trab li jħallu fi ġnubhom ix-xatba u l-mohriet.
Tal-mohriet jgħidulu sewwa dahar il-hadd jew *għasfur il-ħadd*. *Għas-
fur tat-taħrik*, "a decoy bird". L-għasafar tal-bejt jtilqu għal Malta
għal Jannar. Għal Frar kollha jkunu hawn. Jibdew isiefri meta jirtafa'
l-andar u sa jispiċċa t-tin sal-Vitorja kollha jbewwġu".
- GHASSÀRA – Għadira mutjana; jew fejn hemm it-tgħafilż, tajn u ċfales.
- GHASRI – Taht l-art. "Meta l-għasri jkun imdaħħan ir-riħ ikun fi ħsiebu
jkompli".
- GHATLA – Barraxa tal-ħarràta.
- GHATI (fil-ktir GHETIEN) – Dak li jagħti (għoti) jew dak li jgħatti
(għata) ir-raba', il-wiċċ, l-uċuh.
- GHAWED, JAGHWED – Raġa', jarga' mill-ħsieb lura; għamel ħsieb u
bdielu. "Dejjem jagħwed". Ma zammetx (xi bhima tat-tgħammir):
'Il-mogħza n-nejxa għawdet'.
- GHAWRA – Bħal toqba, tagħwira. "Il-fniek jagħmlu għawra biex iferrgħu
fiha".
- GHAWWIEBA – Kantuniera.
- GHAŻAŻA – Hal ta' min wasal ruħu fi snien u jew wasal ta' min qata'
jiesu, rabja. "Dak il-kelb qabditu l-għażaža".
- GHAŻŻA, GHAŻEŻ – Rikkieba, plier zġħir, baxx f'tarf il-bankina, li
llum inqatgħu; aktarx quddiem id-djar tas-sinjuri. "B'tużżana għażeż
mat-truf tal-bankina kollha jorbtuha qishom bokkli".
- GHAŻLA – Xeħra bini magħzula għaliha. "Bejn il-għażla tan-Nigret u
z-Żurrieq".

GHAŻŻEB, IGHAŻŻEB – Dejjaq, idejjaq. “Kif għażżibtni”, jġigifieri “Kif dejjaqtni”.

GHAŻŻIEL, GHAŻŻIELA – Dak il-werżieq ta’ bi nhar li johroġ iserser f’Awissu, żmien is-sajran tal-gheneb; ikun minn lewn iz-zokk, malli jxomm il-bniedem jiskot mill-ghajjat.

GHENA, JAGHNI – Għamel, jagħmel għani, jimla bil-ghana. “Alla jagħnina sikwit bil-ħniena tiegħu”, “għanih b’kull ġid”.

GHENEB – “*Għeneb id-dib* huwa semm għall-ħniezer u s-sriedek”.

GHERQ – *Ma’ għerq, minn għerq*, “rasente”, ma’ ġenb, mill-qrib li għoddu jmiss. “Għadda minn gherqi” (“ma’ ġenbi sewwa”); “Il-ġurdien għadda m’għerq il-ħajt”.

GHERQ SINJUR – Bħal faqqiegħa jew gherq`li tinbet fuq il-Ħagra tal-General biss f’Għawdex, (Illum nafu li tikber ukoll f’imkejjen oħra – G.C.P.).

GHEĠEJLA – Iċ-ċekjkuna ta’ għogla.

GHIRWA – Ingassa. “Għirwa ta’ marella”, “għirwa ta’ habel tat-tagħbija”.

GĦOBRA – Għakka, li nizel sħiħ, li xjiet għall-aħħar. “Quddiesa tis-magħha, imqar tkun għobra!”

GĦOLA – “Għola n-nhar”, id-dawl tax-xemx ta aktar.

GĦOLI – Wara fiż-żmien. “Il-Karnival ħabat għoli dis-sena”.

GĦOROX, JOGHROX – “Zoppicare”. “Iż-żiemel jogħrox meta juri li hu daqsxejn imwaġġa’; u jogħrox mill-kurduna, ’l fuq min-nagħla”.

GĦOŻŻOT GĦALIK – Bu għalik! “Fie upon thee! Out upon thee!”. “Għożżot għalik, Jannar, għax għalaqt lili u n-nagħgiet tiegħi ġewwa l-ghar”.

GĦWEJŻEB – (Dim. ta’ *għażeb*) Tifel imxittel sewwa, ngħidu aħna ta’ ħmistax-il sena.

GĦUDA – “Għuda tat-tagħbija”, aktarx ikunu tnejn li magħhom jorbtu bil-habel it-tagħbi kbar fuq il-karettun.

TMIEM